

ELEKTRON TIJORAT SUB'YEKTLARINI SOLIQQA TORTISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Xamidova Nigina Valijonovna

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Raqamli texnologiyalar bugungi kunda nafaqat jamiyat hayotining turli jabhalarini, balki iqtisodiyotni ham tubdan o'zgartirmoqda. Ayniqsa, elektron tijorat sohasining jadal rivojlanishi zamonaviy iqtisodiyotda yangi istiqbollar, yangi imkoniyatlar va shu bilan birga, yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Deyarli har bir sohada internet orqali mahsulot va xizmatlar taklif qilishning osonligi, xarajatlar va vaqt tejalishi, raqobatbardoshlikning ortishi bu sohaning ommalashuviga sabab bo'lmoqda. Ayni vaqtda, elektron savdoning jadal rivojlanishi uni soliqqa tortish tizimi bilan muvofiqlashtirish zaruratini keskin oshirdi.

O'zbekiston Respublikasida elektron tijorat bozori yildan-yilga kengayib bormoqda. Odamlar orasida internet orqali xarid qilish, to'lovlarni onlayn amalga oshirish, mahsulotlarni yetkazib berish xizmatlaridan foydalanish tobora ommalashib bormoqda. Shu bilan birga, bu o'zgarishlar mavjud soliq tizimi uchun yangi chaqiriqlarga sabab bo'lmoqda. Ko'plab onlayn tadbirkorlar rasmiy ro'yxatdan o'tmasdan faoliyat yuritayotgani bois, davlat byudjeti katta miqdordagi tushumlardan mahrum bo'lmoqda. Natijada, iqtisodiyotda norasmiy sektor hajmi oshib bormoqda.

Elektron tijoratda soliq tartibga solinmasligi bir necha salbiy oqibatlarga olib keladi. Birinchidan, bu byudjet tushumlarini kamaytiradi. Ikkinchidan, ro'yxatdan o'tgan va soliqlarni to'layotgan tadbirkorlar uchun nohaq raqobat muhitini yaratadi. Uchinchidan, norasmiy faoliyatni nazorat qilish imkonsiz bo'lganligi sababli, iste'molchi huquqlarini himoya qilish ham murakkablashadi. Bu esa umumiy iqtisodiy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi kunda O'zbekistonning mavjud soliq siyosati elektron tijoratning o'sish sur'atlariga yetarlicha mos emas. Amaldagi "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun 2014-yilda qabul qilingan bo'lib, undan beri texnologiya va bozor sharoitlari tubdan o'zgargan. Masalan, bugungi kunda onlayn savdo nafaqat shaxsiy veb-saytlar yoki do'konlar orqali, balki ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar (Telegram, Instagram, WhatsApp) orqali ham faol amalga oshirilmoqda. Bunday holatlarni mavjud qonun to'liq qamrab olmaydi.

Shuningdek, soliq organlari hozirda elektron tranzaksiyalarni real vaqt rejimida kuzatish imkoniyatiga ega emas. Elektron savdoning o'ziga xos jihatlaridan biri – tranzaksiyalarning tezkor va turli platformalar orqali sodir bo'lishidir. Bu esa ularni aniqlash, hujjatlashtirish va soliqqa tortishda muammolarni keltirib chiqaradi. Ko'plab onlayn sotuvchilar bankdan tashqari to'lov usullaridan, masalan, naqd pul yoki kartadan kartaga to'lovlardan foydalanadi. Bu esa soliq monitoringini sezilarli darajada murakkablashtiradi.

Dunyo amaliyoti esa elektron tijoratni soliqqa tortishda samarali mexanizmlar mavjudligini ko'rsatmoqda. Masalan, Yevropa Ittifoqida "One Stop Shop" (OSS) tizimi joriy qilingan bo'lib, bu tizim orqali YI hududida faoliyat yurituvchi har qanday kompaniya yagona portal orqali barcha a'zo davlatlarga soliq hisobotini taqdim etadi va QQSni to'laydi. Bu tizim byurokratiyani kamaytirib, soliq yig'uvchanligini sezilarli darajada oshirdi.

AQShda esa "Marketplace Facilitator" qonunlari qabul qilingan bo'lib, bu qonunlar asosida Amazon, Etsy, eBay kabi platformalar o'z foydalanuvchilari nomidan soliq yig'ishga majburdir. Bu orqali onlayn savdoning katta qismi nazorat ostiga olinmoqda. Avstraliya, Hindiston va Kanada kabi davlatlar esa hatto chet eldan elektron xizmatlar ko'rsatadigan kompaniyalarni ham ro'yxatdan o'tkazib, mahalliy soliq to'lashga majbur qilmoqda.

O'zbekiston sharoitida ham elektron tijoratni soliqqa tortish tizimini zamonaviylashtirish bo'yicha quyidagi yo'nalishlar dolzarb hisoblanadi. Birinchidan, har bir elektron tijorat sub'yektini raqamli identifikatsiya qilish mexanizmini joriy

etish zarur. Bunda, har bir onlayn savdo bilan shug'ullanuvchi shaxs maxsus ro'yxatga olinib, faoliyati monitoring qilinadi. Ikkinchidan, qonunchilik bazasini zamonaviy texnologik sharoitga mos tarzda qayta ko'rib chiqish lozim. Uchinchidan, Uzum, ZoodMall, Oson va boshqa mahalliy elektron tijorat platformalari bilan integratsiyalashgan ma'lumot almashinuvi tizimini yaratish zarur.

Bundan tashqari, yangi ro'yxatdan o'tgan tadbirkorlarga soliq imtiyozlari berish orqali ularni rasmiylashtirishga undash mumkin. Masalan, birinchi yil davomida yengillashtirilgan soliq stavkalari yoki deklaratsiya topshirish muddatlarini cho'zish orqali rasmiy sektorni jozibador qilish mumkin. Shuningdek, banklar, to'lov tizimlari va soliq organlari o'rtasida real vaqtli ma'lumot almashinuvi tizimini yaratish orqali tranzaktsiyalar ustidan nazoratni kuchaytirish kerak.

Yuqorida keltirilgan takliflarni amaliyotga tatbiq etish nafaqat davlat byudjetiga tushadigan daromadlarni oshiradi, balki sog'lom raqobat muhitini yaratishga, norasmiy iqtisodiyotni qisqartirishga va davlatning fiskal barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu jarayonda xalqaro tajribani chuqur o'rganish, texnologik imkoniyatlardan foydalanish, xususiy sektor bilan ochiq hamkorlik qilish va huquqiy tizimni yangilash muhim ahamiyatga ega.

Takomillashtirish yo'llari

1. **Raqamli ro'yxatdan o'tish tizimini joriy etish** – Har bir elektron savdo sub'yekti yagona identifikatsiyaga ega bo'lishi zarur.
2. **Huquqiy asoslarni modernizatsiya qilish** – Yangi qonunchilik texnologik rivojlanishlarni qamrab olishi kerak.
3. **Platformalar bilan integratsiya** – Uzum, Oson, ZoodMall kabi mahalliy platformalar bilan ma'lumot almashinuvi tizimi yaratilishi kerak.
4. **Soliq imtiyozlari orqali rasmiylashtirishga rag'bat berish** – Yangi ro'yxatdan o'tgan onlayn tadbirkorlarga yengilliklar berish mumkin.
5. **Real vaqtli monitoring tizimi** – Banklar va to'lov tizimlari bilan integratsiya orqali tranzaktsiyalarni nazorat qilish.

Elektron tijorat sub'yektlarini soliqqa tortish tizimini takomillashtirish orqali davlat byudjeti tushumlarini oshirish, iqtisodiy faoliyatni rasmiylashtirish va sog'lom raqobat muhitini yaratish mumkin. Buning uchun xalqaro tajribani chuqur o'rganish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va qonunchilikni muntazam ravishda yangilab borish zarur.

Shu sababli, elektron tijorat sub'yektlarini soliqqa tortish tizimini takomillashtirish bugungi kunning muhim strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib, davlat fiskal siyosatining ajralmas tarkibiy qismi bo'lishi lozim.

Manbalar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. Yangi tahriri. 2020-yil 1-yanvardan kuchga kirgan.
2. O'zbekiston Respublikasining "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonuni. 2014-yil 29-aprel, O'RQ-370-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6009-sonli "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. 2020-yil 29-iyun.
4. Davlat soliq qo'mitasi rasmiy veb-sayti. <https://soliq.uz>
5. European Commission. (2021). VAT e-commerce package: Modernising VAT for cross-border e-commerce. <https://ec.europa.eu>
6. OECD. (2020). Tax Challenges Arising from Digitalisation – Report on Pillar One and Pillar Two. OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS. <https://www.oecd.org>
7. South Dakota v. Wayfair, Inc., 585 U.S. ____ (2018). United States Supreme Court.
8. Australian Taxation Office. (2022). GST on low value imported goods. <https://www.ato.gov.au>
9. Government of India. (2023). Goods and Services Tax (GST) Portal. <https://www.gst.gov.in>

10. Rasulov N.K. (2023). Raqamli iqtisodiyotda fiskal boshqaruvning takomillashtirish yo‘nalishlari. **Soliq va moliya** jurnali, №2.
11. Karimov A.S. (2022). Elektron tijoratda soliqqa tortishning xorijiy tajribalari va O‘zbekiston uchun takliflar. **Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar**, №3, 45–52-bet.
12. Statista Research Department. (2023). Global retail e-commerce sales 2014–2023. <https://www.statista.com>